

УДК 343.9 (477)

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 260 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Юзикова Н.С., д. ю. н.,
професор кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Харченко А.В., студентка VI курсу
юридичного факультету
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті виділені юридично-правові аспекти щодо підстав, умов і об'єднання елементів звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбаченого ст. 260 Кримінального кодексу України, у зв'язку з виконанням визначених законом правових дій. Наведено головні умови звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинені злочини за ст. 260 Кримінального кодексу України. Зроблено висновок щодо актуальності й ефективності застосування такого методу виправлення осіб, що вчинили злочин.

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, особа, звільнення, злочин, підстава, відшкодування, збройне формування, воєнізоване формування.*

В статье выделены юридически правовые аспекты оснований, условий и объединения элементов освобождения лица от уголовной ответственности, предусмотренного ст. 260 Уголовного кодекса Украины, в связи с выполнением определенных законом правовых действий. Приведены основные условия освобождения лица от уголовной ответственности за совершенные преступления по ст. 260 Уголовного кодекса. Сделан вывод об актуальности и эффективности применения такого метода исправления лиц, совершивших преступление.

Ключевые слова: *уголовная ответственность, лицо, освобождение, преступление, основание, возмещение, вооружённое формирование, военизированное формирование.*

Yuzikova N.S., Kharchenko A.V. LEGAL ASPECTS OF EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR THE CRITERION REFERRED TO ST. 260 CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article highlights the legal and legal aspects regarding the grounds, conditions and unification of the elements of the release of a person from criminal responsibility, provided for in art. 260 of the Criminal Code of Ukraine in connection with the implementation of legal acts stipulated by law. The main conditions for the release of a person from criminal liability, for the crime committed under art. 260 of the Criminal Code of Ukraine. A conclusion is made on the relevance and effectiveness of the use of such a method of correction of perpetrators.

Key words: *criminal responsibility, person, release, crime, basis, compensation, armed formation, paramilitary formation.*

Постановка проблеми. Боротьба та протидія злочинності завжди були і є одними з головних функцій держави. Найбільшої актуальності такі функції набувають під час суспільних, політичних або економічних змін у країні, коли збільшується кількість вчинюваних злочинів. Останні роки для української держави є досить складними: анексія Автономної Республіки Крим, неоголошена війна на Сході, складне соціально-економічне

становище, що призводить до збільшення злочинності, а особливо пов'язане зі створенням непередбачених законом воєнізованих чи збройних формувань. А тому важливими залишаються не тільки заходи боротьби зі злочинністю, а й заходи, спрямовані на її попередження та протидію злочинам.

В Україні, як і в інших країнах світу, важливе місце серед правових заходів протидії та попередження злочинності

належить кримінально-правовим заходам. Це підтверджується наявністю у вітчизняному кримінальному законодавстві принципу абсолютної криміналізації майже всіх дій, пов'язаних зі створенням, наявністю та діяльністю організованих злочинних організацій.

Дослідження проблем звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені ст. 260 Кримінального кодексу України (далі – ККУ), обумовлюється необхідністю і значущістю в сучасному кримінальному праві України інституту заохочення до соціально корисної поведінки. Досить часто виникають ситуації, в яких реалізація кримінальної відповідальності як державний засіб протидії злочинності з його імперативними санкціями (нормами) є недоцільною, нераціональною, а іноді й негуманною, що не завжди приводить до досягнення позитивних і результативних зрушень, бажаних для суспільства. Передусім це стосується випадків, коли особа скоїла такий злочин вперше і це не призвело до будь-яких наслідків, та після якого вона розкаялася.

Стан розробленості проблеми. Питанню окремих юридично-правових аспектів (щодо дослідження поняття, змісту, видів, обставин, що пом'якшують покарання, аналізу заохочувальних норм кримінального права та посткримінальної поведінки, дослідження питань компромісу в кримінальному праві тощо) вивчення даного виду звільнення особи від кримінальної відповідальності присвячено праці Ю. Бауліна, Г. Глобенко, М. Григор'євої, Л. Долиненко, Т. Никифорова, М. Бажанова, Л. Кругликова, Г. Чечеля, В. Єлеонського, І. Звечаровського, А. Ендольцевої, Р. Сабітова, Х. Алікперова, Г. Усатого, О. Житного, М. Григор'євої та інших.

Мета статті – виокремлення підстав, умов і поєднання елементів як невід'ємних юридично-правових аспектів розкриття інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбаченої ст. 260 ККУ.

Виклад основного матеріалу. Вчені-кримінологи виділяють три етапи протидії злочинності. Першим етапом про-

тидії злочинності є її превенція, тобто запобігання злочину, намагання утримати особу від його скоєння. Другий етап – це припинення злочину. Він полягає в припиненні злочинної поведінки, що вже почата суб'єктом, але ще ним не завершена. Третій етап – це вирішення питання про відповідальність особи за вчинення нею злочину. У такому разі злочин особою вже вчинено, а тому метою даного етапу є не його застереження чи недопущення, а попередження вчинення нових злочинів як цією особою, так і іншими людьми [1, с. 128].

Протидія злочинності стає ефективною лише за умови використання всіх економічних, соціальних і правових засобів впливу на неї. Засоби правового впливу передбачають рівномірне поєднання заходів щодо попередження, припинення злочину та несення відповідальності за нього.

Охорона інтересів особи, суспільства та держави від будь-яких злочинних посягань реалізується застосуванням судом до осіб, що вчинили злочинні діяння, передбачених законом заходів кримінальної відповідальності. Але соціальний досвід свідчить, що іноді виникають умови, коли реалізація завдань кримінального законодавства не потребує обов'язкового притягання особи до кримінальної відповідальності та покарання [2, с. 94]. Мається на увазі, що в окремих випадках перетворення загрози застосування кримінального покарання на реальні дії є недоцільним і не вигідним для держави, суспільства, потерпілих від злочинів осіб [3, с. 9].

Ми погоджуємося з думкою П. Ірвіна, який вважає, що норми кримінального закону повинні не лише карати, а й давати особі, винній у вчиненні злочину, можливість стати на шлях виправлення [4, с. 5].

А тому за певних умов законодавець передбачає випадки, коли держава (її компетентні органи чи посадові особи) відмовляється від свого виключного права провадження подальшого кримінального переслідування осіб, які скоїли злочин, та звільняє їх від кримінальної відповідальності, а отже – і від покарання. Об'єктивно таке звільнення обу-

мовлено тим, що притягнення до кримінальної відповідальності та призначення покарання є не єдиним і не найліпшим способом досягнення мети кримінально-правових заходів для протидії злочинності. Наявність певних обставин для застосування різноманітних видів звільнення від кримінальної відповідальності може стати набагато ефективнішим і раціональнішим інструментом. Водночас інститут звільнення від кримінальної відповідальності ґрунтується на принципах гуманізму, економії кримінальної репресії, індивідуалізації покарання, які і є основними засадами вітчизняного кримінального права [5, с. 21].

Отже, звільнення від кримінальної відповідальності є наступним за кримінальною відповідальністю засобом кримінально-правової протидії злочинності. Практика застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності протягом багатьох років свідчить про його вагомий роль і соціальну цінність. Такий індивідуальний підхід до застосування норм звільнення від кримінальної відповідальності та покарання сприяє протидії злочинності.

Більшість учених і працівники карних органів вважають, що особи, які входять до складу непередбачених законом воєнізованих чи збройних формувань, зазвичай є негативно налаштованими. Але все ж необхідно не забувати, що до таких угруповань можуть входити і «позитивні» та «нейтральні» особи [6, с. 130].

Кримінальний кодекс України містить низку заохочувальних норм, які включають «заохочення» для осіб, що вчинили злочини даного типу. У науковій літературі немає єдиної думки щодо визначення цих понять. На думку деяких учених, «заохочувальні норми» є різновидом уповноважених норм права [7, с. 149–150]. Інші зауважують, що зазначені норми належать до правових, посилаючись на те, що «заохочення» має позаправовий характер [8, с. 147]. Необхідно зазначити, що деякі автори вважають: указані обставини належать до окремої, самостійної групи норм права [9, с. 75].

Р. IX «Злочини проти громадської безпеки» Особливої частини ККУ містить

найбільшу кількість норм, що передбачають спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. Це пояснюється тим, що даний розділ присвячений розгляду злочинів, пов'язаних зі створенням і участю в різних стихійних злочинних об'єднаннях. Боротьба зі злочинами даного типу є складною через їхню природну латентність заходам злочинних угруповань із власної безпеки, протистояння їх викриттю тощо. Важливу роль у боротьбі з такими суспільно небезпечними діями відіграє виважена компромісна політика щодо спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 6 ст. 260 Кримінального кодексу України, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності в разі добровільного виходу з даного формування та її заяви про його існування до органів державної влади або органів місцевого самоврядування [10, с. 640].

Звільнення особи від відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 260 ККУ, можливе за таких умов:

– скоєння особою дій, спрямованих на створення не передбаченого законом воєнізованого чи збройного формування, або участь у діяльності зазначених об'єднань;

– добровільний вихід особи зі складу вказаних угруповань. Добровільність полягає у свідомому волевиявленні особи щодо припинення будь-яких зв'язків із діяльністю даних об'єднань без жодного примусу з боку інших осіб. Причому припинення участі має бути безповоротним і остаточним. Мотиви виходу зі складу формування, якими керувалася особа, не повинні впливати на застосування цієї норми;

– добровільне повідомлення органів державної влади або органів місцевого самоврядування про наявність і діяльність досліджуваних формувань. Добровільність повідомлення виражається в діях зазначеної особи, що спрямовані на інформування відповідних органів про наявність і діяльність не передбачених законом воєнізованих чи збройних формувань. Таке повідомлення містить не лише заяву про

наявність конкретного об'єднання, а має включати достовірну інформацію про нього (наприклад, місце дислокації, кількість учасників, мета створення, плани майбутніх дій тощо). До органів державної влади належать: органи законодавчої, виконавчої та судової влади, відповідні органи державної влади на місцях. Мотиви, якими керувалася особа під час надання інформації, не повинні впливати на застосування цієї норми [11, ст. 260].

Під час аналізу спеціальних підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачаються ч. 6 ст. 260 ККУ, найбільше дискусій викликає встановлення особи, яка підлягає звільненню від кримінальної відповідальності за даною підставою. Якщо бути більш точним, основні питання стосуються звільнення керівників чи організаторів непередбаченого законом воєнізованого або збройного формування. Деякі науковці зазначають, що суб'єктами звільнення можуть бути не тільки рядові члени незаконного воєнізованого чи збройного формування, а й організатор чи керівник такого формування [12, с. 153]. Є і противники, які зазначають, що керівники незаконних воєнізованих або збройних формувань; особи, що фінансують зазначені об'єднання чи постачають зброю, боєприпаси або воєнну техніку, у жодному разі не можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності на підставі ч. 6 ст. 260 Кримінального кодексу України [13, с. 260]. На нашу думку, друга думка є правильною. Ч. 6 визначає умови звільнення за вчинені дії, передбачені ч. ч. 1 чи 2 ст. 260 ККУ. А неправомірні дії організаторів чи керівників щодо керівництва злочинним формуванням не можуть кваліфікуватися за цими частинами. За скоєнні цими особами дії, що передбачаються ч. ч. 1 чи 2, вони несуть відповідальність за ч. 3 ст. 260 ККУ. Факт добровільного припинення злочинних дій керівниками цих формувань і надання інформації органам влади про наявність і діяльність, за кримінальним законодавством, можуть бути враховані судом під час призначення покарання.

Обмеженням під час застосування ч. 6 ст. 260 ККУ є ч. 4 даної статті, від-

повідно до якої звільнення від відповідальності можливе тільки за умови, що злочинне формування не вчиняло напади на організації, підприємства або окремих громадян.

Кримінально-правова доктрина містить кілька класифікацій видів звільнення особи від кримінальної відповідальності. Тому подальшим нашим кроком є з'ясування, до якого виду належать умови звільнення, передбачені ч. 6 ст. 260 Кримінального кодексу України.

Загальна частина ККУ передбачає загальні види звільнення від кримінальної відповідальності, до яких належать: добровільна відмова від доведення злочину до кінця (ст. 17); дійове каяття (ст. 45); примирення винного з потерпілим (ст. 46); щиросердне каяття у вчиненні злочину; наявність клопотання про передачу особи на поруки (ст. 47); зміна обстановки (ст. 48); закінчення строків давності (ст. 49) тощо [11].

Що ж стосується спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, то єдиної думки вчених щодо цього немає. Науковці, що дотримуються думки поділу згаданих обставин на зазначені види, вважають, що законодавець передбачив їх в Особливій частині і стосуються вони окремих злочинів, адже не можуть прирівнюватися до загальних обставин, що передбачаються Загальною частиною ККУ. Вищезазначене дозволяє назвати види звільнення, передбачені Особливою частиною, «спеціальними» [7, с. 187] чи «окремими» [9, с. 123]. Деякі автори не погоджуються з такою думкою та зазначають, що виділення інституту звільнення від кримінальної відповідальності в Особливій частині в окремий інститут неможливе, оскільки результатом застосування дії вказаних обставин в обох випадках є звільнення особи від кримінальної відповідальності [8, с. 147].

Однією з ознак класифікації видів звільнення від кримінальної відповідальності є умови звільнення, точніше, їх наявність чи відсутність. Відповідно до цієї ознаки, види звільнення поділяють на умовні та безумовні [12, с. 284]. Умовне звільнення визначає можливість відновлення кримінального провадження тоді,

коли поведінка суб'єкта після звільнення не відповідає вимогам, які висуваються в законі. Безумовне – остаточне звільнення винного, після якого, незважаючи на його поведінку, він вже не буде притягнутий до кримінальної відповідальності.

Звільнення за ст. 260 ККУ є безумовним видом звільнення від кримінальної відповідальності, тому що законодавець не передбачив будь-яких умов чи наявності певних обставин, за яких винна особа звільняється від відповідальності за вчинення досліджуваних злочинів.

Під час класифікації підстав для звільнення від кримінальної відповідальності необхідно розглянути і її поділ на суб'єктивні й об'єктивні. Основою цієї класифікації є розмежування підстав, коли звільнення від кримінальної відповідальності залежить, з одного боку, від позитивної поведінки суб'єкта, що підлягає кримінальному переслідуванню, яка має бути виражена в конкретних, чітко вказаних законодавцем діях, а з іншого – коли звільнення від кримінальної відповідальності не залежить від поведінки суб'єкта, будучи пов'язаним із настанням інших важливих юридичних об'єктивних обставин. До першої групи таких підстав входять суб'єктивні, адже головну роль у них відіграє воля та дія суб'єкта. Друга група складається з об'єктивних підстав: звільнення залежить від деяких об'єктивних чинників, настання яких не залежить від волі особи, яка звільняється від кримінальної відповідальності [7, с. 174–175].

Ст. 260 ККУ передбачає суб'єктивні умови звільнення від кримінальної відповідальності. Це пояснюється тим, що звільнення в такому разі залежить від позитивної поведінки суб'єкта, який повинен нести відповідальність, яка проявляється в конкретних, зазначених законом діях.

Умови звільнення, передбачені ч. 6 ст. 260 ККУ, виражені законодавцем у формі складного юридичного факту. Відповідно до цієї частини, особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності лише за умови вчинення всіх трьох дій, передбачених ч. 6, а точніше:

– особа повинна створити або брати участь у створенні непередбачених за-

коном воєнізованих чи збройних формувань, або брати участь в їхній діяльності;

– особа має добровільно вийти зі складу такого формування;

– особа повинна повідомити про наявність і діяльність таких угруповань органи державної влади чи органи місцевого самоврядування [11, с. 260]

Якщо ж особа вчинила тільки одну чи дві з наведених у законі дії, це не дає підстав для створення юридичного факту для зміни кримінального правовідношення, а отже – не може стати підставою для звільнення такої особи від кримінальної відповідальності за вчинений злочин.

Висновки. Вищезазначене дозволяє дійти висновку, що звільнення від кримінальної відповідальності за створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань є засобом кримінально-правового реагування держави на вчинений особою (чи групою осіб) злочин, не залежить від реалізації прямої кримінальної відповідальності та розрахований на застосування інших засобів впливу на особу, що вчинила злочин. Такими засобами впливу є заохочення особи (а саме звільнення від відповідальності) за дотримання вказаних у ч. 6 ст. 260 Кримінального кодексу України позитивних дій.

На нашу думку, можливість звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 6 ст. 260 ККУ є позитивним фактом і дозволяє ефективно протидіяти створенню в майбутньому нових формувань такого типу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голіна В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження: монографія. – Х.: Регіон-інформ, 2004. – 212 с.
2. Семікін М. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2004. – 184 с.
3. Ковітіді О. Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України: навчальний посібник. – Сімферополь: ВД «Квадранал», 2005. – 224 с.
4. Marshall P. Irwin Policing organized crime. Paper presents at the fourth national outlook symposium on

crime in Australia. – Australian institute of criminology, 2001. – 14 p.

5. Панченко В. Військові аспекти сутності та розмежування понять «непередбачені законом збройні формування», «непередбачені законом воєнізовані формування». – Наука і техніка Повітряних сил Збройних сил України. – № 2(27). – 2017. – С. 158–161.

6. Корнієнко М. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – 300 с.

7. Баулін Ю. Звільнення від кримінальної відповідальності. – К.: Атака, 2004. – 296 с.

8. Вирок Київського районного суду у м. Харкові 24 липня 2015 р. (справа № 640/13598/14-к). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/47322101>.

9. Наден О. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин,

їх аналогів або прекурсорів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2002. – 184 с.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 5-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. Мельника, М. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2014. – 1216 с.

11. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. Яценко. – К.: А.С.К., 2015. – 848 с.

13. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. М. Бажанова, В. Сташиса, В. Тація. 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Юрінком-Інтер, 2005. – 424 с.